

Józef Krukowski

**RESPEKTOWANIE
WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKICH W POLSCE
W PROCESIE INTEGRACJI EUROPEJSKIEJ.
REFLEKSJE NA KANWIE
JUBILEUSZU 1050-LECIA CHRZTU POLSKI**

Przedmiotem niniejszej refleksji jest problematyka poszanowania wartości chrześcijańskich w Polsce w kontekście transformacji społeczno-politycznych, wiodących od totalitaryzmu komunistycznego do demokracji liberalnej w perspektywie integracji z Unią Europejską. W budowaniu nowego ładu i porządku prawnego władze III Rzeczypospolitej odrzuciły monizm ideologiczno-polityczny w wersji marksistowsko-leninowskiej, nacechowany wrogością wobec religii i kultury chrześcijańskiej. Wszakże w procesie integracji europejskiej wystąpiły kontrowersje między zwolennikami demokracji neoliberalnej a zwolennikami demokracji klasycznej, postulującymi poszanowanie wartości zakorzenionych w kulturze narodowej, których integralnym elementem są wartości chrześcijańskie. W tym kontekście istnieje potrzeba uwzględnienia zasad relacji między państwem a Kościołem, będącym stróżem i przekaznikiem tych wartości.

Okazję do tej refleksji stanowi przypadający w bieżącym roku jubileusz 1050-lecia Chrztu Polski, w którego obchodach – w przeciwieństwie do obchodów 1000-lecia Chrztu Polski – wspólnie uczestniczą przedstawiciele władz kościelnych i państwowych. W związku z powyższym jubileuszem proponuję najpierw zwrócić uwagę na pojęcie wartości chrześcijańskich, a następnie dokonać retrospekcji ich obecności w Polsce. Nie można bowiem zrozumieć znaczenia wartości chrześcijańskich w oderwaniu od przeszłości.

I. CO TO SĄ WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE?

Chrześcijaństwo wywarło ogromny wpływ na powstanie i rozwój kultury narodów europejskich. Dlatego na określenie wartości, będących podstawą kultury europejskiej, ukształtowanej w znacznej mierze przez chrześcijan, używa się nazwy „wartości chrześcijańskie”. W pluralistycznej rzeczywistości społecznej chrześcijanie, którzy w różnych instytucjach i środowiskach spełniają funkcje liderów życia społecznego, politycznego i gospodarczego, konfrontowani są ze zwolennikami liberalnej koncepcji wartości. Niejednokrotnie prowadzi to do napięć i nieporozumień w ustaleniu odpowiedzi na pytanie: jaki system wartości ma być respektowany w prawie stanowionym w państwie utworzonym przez społeczeństwo, którego większość stanowią chrześcijanie?

Zanegowanie poszanowania wartości chrześcijańskich w życiu publicznym i porządku prawnym zainicjowane zostało we Francji w okresie rewolucji liberalnej; stamtąd zostało przeniesione do innych krajów. Państwo radykalnie świeckie w wersji francuskiej, pod hasłem neutralności wobec przekonań religijnych, jako cel stawia sobie totalne wykorzenienie wartości chrześcijańskich z porządku prawnego. U źródeł takiej polityki tkwi błędne założenie, że poszanowanie wartości chrześcijańskich z konieczności oznacza narzucenie państwu charakteru wyznaniowego. Aby uniknąć takich nieporozumień należy w zbiorze wartości chrześcijańskich wyróżnić dwa podzbiory: 1) wartości specyficznie chrześcijańskich; 2) uniwersalnych wartości etycznych, mających charakter podstawowych wartości ludzkich, do uświadomienia których znacząco przyczyniła się religia i kultura chrześcijańska. Oba te podzbiory nazywamy chrześcijańskimi, dlatego że ukazał je Chrystus w swej nauce, swych czynach i przykładzie życia, jako wartości podstawowe dla ludzi, którzy chcą kształtować swe życie według Ewangelii. Wartości te stanowią fundament humanizmu chrześcijańskiego. Humanizm ten charakteryzuje się tym, iż szacunku dla obiektywnych wartości nie uzależnia od swobodnej decyzji prawodawcy państwowego lub od woli większości społeczeństwa, lecz uznaje je ja-

ko rzeczywistość określającą ontyczną strukturę istoty ludzkiej, która „stanowi pierwszą i podstawową drogę Kościoła”¹.

Wartości specyficznie chrześcijańskie są oparte na przesłankach teologicznych. Tworzą je: prawdy o Bogu i człowieku, które człowiek poznaje w świetle Objawienia Bożego i przyjmuje je aktem wiary, oraz związane z nimi zasady postępowania, wyróżniające etykę chrześcijańską od wszystkich innych. Do tego podzbioru należy prawda o godności nadprzyrodzonej człowieka, wysłużonej przez Chrystusa ofiarą na krzyżu w imię zbawienia wszystkich ludzi. Człowiek staje się uczestnikiem tej godności przez odrodzenie, jakiego dokonuje chrzest. Do tej kategorii wartości należą zasady etyczne, polegające na szacunku i braterskiej miłości do każdego człowieka, obejmującej swym zasięgiem także nieprzyjaciół. Taki model życia określił Chrystus w kazaniu na Górze, w którym ukazał wzór do naśladowania przez ludzi, „który cierpią prześladowania dla sprawiedliwości”, a mimo to dochowują wierności przyjętym ideałom. Tego podzbioru wartości chrześcijańskich nikomu nie można narzucać, gdyż nikogo nie można zmusić do miłości czy heroizmu. Kościół nie narzuca ich za pomocą regulacji prawnych stanowionych przez państwo, ale proponuje je ludziom poprzez nauczanie i wychowanie. Gdy chodzi o ich respektowanie w życiu publicznym, to Kościół domaga się tylko od każdego, niezależnie od jego przekonań religijnych, publicznego odnoszenia się do nich z szacunkiem; zaś od władzy państwowej – gwarancji poszanowania prawa do uzewnętrzniania ich przez chrześcijan w życiu publicznym na zasadzie równości ze wszystkimi współobywatelami.

Do zbioru wartości chrześcijańskich zaliczamy także **uniwersalne wartości etyczne, będące podstawą humanistycznego porządku społecznego**. Do tych wartości należą podstawowe wartości, które powinny być respektowane w każdym systemie społecznym i prawnym, pretendującym do miana demokratycznego. Są to: 1) poszanowanie hierarchii wartości ludzkich; 2) uznanie, że człowiek zajmuje pier-

¹ IOANNES PAULUS PP. II, Litterae encyclicae *Redemptor hominis* (4.03.1979), AAS 71 (1979), s. 257-324; tekst polski: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996, s. 5-76, nr 14; TENŻE, Litterae encyclicae de vitae humanae inviolabili bono *Evangelium vitae* (25.03.1995), AAS 87 (1995), s. 401-522; tekst polski: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, s. 839-987, nr 2.

wsze miejsce w tej hierarchii; 3) uznanie, iż przyrodzona godność ludzka jest źródłem podstawowych praw i wolności każdego człowieka.

Prawda o wyjątkowej wartości osoby ludzkiej, głęboko zakorzeniona w kulturze chrześcijańskiej, odegrała doniosłą rolę w kształtowaniu uniwersalnej zasady prawnej, iż godność ludzka jest źródłem podstawowych praw i wolności człowieka. Świadomość wyjątkowej godności człowieka w świecie stała się podstawą doktryny o braterstwie całej rodziny ludzkiej i potrzebie ogólnoludzkiej solidarności. Prawda ta obejmuje uniwersalne wartości ludzkie, które należy respektować w każdym porządku społecznym. Zasada poszanowania godności ludzkiej, jest podstawą porządku prawnego każdego państwa, pretendującego do miana demokratycznego.

Powstaje pytanie, czy demokracja może istnieć bez wartości moralnych? Papież Jan Paweł II, odwołując się do lekcji najnowszej historii, stwierdził, iż demokracja pozbawiona oparcia na trwałych wartościach etycznych łatwo przemienia się w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm². Formułując taką tezę papież nie twierdził, że podstawą demokracji jest konieczność uznania przez państwo wartości specyficznie chrześcijańskich; natomiast stwierdził, że istnieje konieczność uznania podstawowych wartości ludzkich, wśród których na pierwszym miejscu jest przyrodzona godność osoby ludzkiej, będąca źródłem praw i wolności należnych każdemu człowiekowi.

II. RETROSPEKCJA HISTORYCZNA

Najogólniej należy zauważyć, że zasady relacji państwo–Kościoł w Polsce współczesnej w znacznej mierze są wynikiem doświadczeń historycznych, na których przebieg wywierały wpływ różnorodne czynniki kulturowe i polityczne. W dziejach tych zaistniało pięć okresów.

² IOANNES PAULUS PP. II, Litterae encyclicae *Centesimus annus* saeculo ipso Encyclicis ab editis litteris «Rerum novarum» transacto (1.05.1991), AAS 83 (1991), s. 793-867; tekst polski: *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, red. i oprac. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka [i in.], Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 318-374, nr 46.

1. Okres I-ej Rzeczypospolitej

Pierwszy – stosunkowo najdłuższy okres w dziejach państwowości polskiej – trwał od faktu przyjęcia chrztu w 966 r. przez Mieszka I, pierwszego historycznego władcy Polski, do trzeciego rozbioru Polski w 1795 r. Chrzt Mieszka I był wydarzeniem o znaczeniu epokowym. Zainicjował bowiem proces integracji Polski z Europą zachodnią przez włączenie do istniejącej wówczas chrześcijańskiej struktury politycznej, zwanej *Sacrum Imperium Romanum* – Świętym Cesarstwem Rzymskim. Był to początek kształtowania w Europie trzech nowych wspólnot, a mianowicie:

1) Kościoła katolickiego w Polsce – nowej wspólnoty religijnej, włączonej do Kościoła powszechnego założonego przez Jezusa Chrystusa;

2) Państwa polskiego – nowej wspólnoty politycznej – założonej przez Mieszka I;

3) Narodu polskiego – wspólnoty kulturowej, kształtowanej w ciągu wieków w oparciu o wartości zakorzenione w kulturze słowiańskiej, a ubogaconej o wartości chrześcijańskie.

Fakt przyjęcia chrztu przez Mieszka I zainicjował proces włączania Polan i sąsiednich plemion słowiańskich do Kościoła katolickiego w obrządku łacińskim. Jednocześnie nastąpiło włączenie Polski do chrześcijańskiej wspólnoty politycznej, jaką było *Sacrum Imperium Romanum*, ukształtowane w oparciu o zakorzeniony w Ewangelii paradygmat dualizmu religijno-politycznego, na którego czele stały dwie suwerenne władze: władza duchowa (religijna) papieża i władza doczesna (polityczna) cesarza. Papież pełnił funkcję suwerena suwerenów. Gdy cesarz niemiecki zainicjował walkę z papieżem o hegemonię nad światem, książę Mieszko I oddał swoje państwo pod opiekę Stolicy Apostolskiej, jako część „dziedzictwa Świętego Piotra”. W ten sposób dał on Polsce najlepszą z możliwych gwarancji bezpieczeństwa. Związek Polski ze Stolicą Apostolską w przyszłych wiekach będzie jej służyć jako oparcie moralne w najcięższych chwilach zmagania o zachowanie swej tożsamości kulturowej i niepodległości politycznej. Kościół katolicki w Polsce od początku pełnił bowiem funkcje przekaźnika wartości chrześcijańskich, mających jednocześnie wymiar religijny i kulturowy.

Polska – podobnie jak inne ówczesne państwa Europy zachodniej i środkowej – była państwem katolickim, chociaż społeczeństwo było pluralistyczne. Proces nawracania plemion słowiańskich trwał bowiem kilka wieków. Kościół pełnił względem nich jednocześnie funkcję ewangelizacyjną i kulturotwórczą, polegającą na przekazywaniu ludności wartości zakorzenionych w Ewangeli i kulturze grecko-rzymskiej.

Stosunkowo najmocniejsze fakty współdziałania między Państwem i Kościołem katolickim w Polsce zaistniały w okresie dynastii jagiellońskiej. Najdonioślejsze znaczenie miał wkład Polski w pokojowy proces chrystianizacji Litwy przez zawarcie między Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim unii, uwieńczonej Unią Lubelską (1569 r.).

Państwo polskie wyróżniało się – spośród ówczesnych państw europejskich – tolerancją i poszanowaniem wolności sumienia i religii. W okresie reformacji w Polsce – podobnie jak w państwach Europy zachodniej – znaczna część ludności (zwłaszcza mieszczan i szlachty) przeszła na protestantyzm, wówczas w państwach Europy zachodniej (zwłaszcza Niemcy i Francja) prowadzone były krwawe wojny na tle religijnym. Natomiast Polska była „azylem dla heretyków”. Gdy politycy postulowali, aby król Polski – na wzór książąt niemieckich – ogłosił się głową Kościoła, a tym samym zerwał jedność ze Stolicą Apostolską, wówczas król Zygmunt August oświadczył: „Nie jestem królem ludzkich sumień” i na sejmie w Parczewie (1564 r.) przyjął uchwały Soboru Trydenckiego. Także w Polsce były napięcia i spory międzywyznaniowe, ale rozwiązywano je w drodze dialogu i porozumień. Świadczą o tym układy między katolikami i protestantami (pokój toruński w 1643 r. zwany *colloquium, charitativum*, konfederacja warszawska w 1753 r.) oraz między katolikami i prawosławnymi (unia w Brześciu w 1595 r., na mocy której powstał wschodni Kościół katolicki obrządku greckiego).

Pierwsza Rzeczpospolita była państwem katolickim w wersji konfesyjności otwartej. Taki model państwa został wpisany do Konstytucji uchwalonej 3 maja 1791 r. (pierwszej demokratycznej konstytucji w Europie, a drugiej w świecie – po konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki). Konstytucja ta zapewniała, że „religia katolicka” jest „religią

narodową i panującą”, a jednocześnie gwarantowała wolność wyznawcom wszystkich religii. Jakkolwiek za zmianę przynależności wyznawczej zamieszczono w niej sankcję, to nie stosowano jej w życiu.

Pomimo silnych wpływów na polskie elity polityczne ideologii liberalnej w wersji francuskiej – do Konstytucji 3 Maja nie wpisano „zasady separacji Kościoła od państwa”. Nie było tu bowiem tak silnej, jak we Francji „unii między tronem i ołtarzem”. Natomiast silna była wola współdziałania autorów Konstytucji dla ratowania Polski przed rozkładem wewnętrznym i zagrożeniami zewnętrznymi.

Polska – po zawarciu Unii z Litwą – należała do najpotężniejszych państw w Europie; jednakże w okresie królów elekcyjnych – zwłaszcza za panowania Sasów – chyliła się ku upadkowi. Nie było to tylko na skutek najazdów sąsiadów, ale także słabości moralnej przedstawicieli szlachty i niektórych rodów magnackich. Były to nadużycia „demokracji szlacheckiej” i „wolności politycznej”, z których najbardziej szkodliwe było *liberum veto* – swobodne „nie pozwalam” – praktyka zrywania sejmów przez deputatów szlacheckich przekupionych przez posłów Rosji carskiej bądź króla pruskiego. Zgłaszanie *liberum veto* – motywowane rzekomo w obronie zagrożonej wolności mniejszości – paraliżowało działalność legislacyjną państwa, jego bezpieczeństwo i obronność. Był to przejaw stawiania prywatnych interesów ponad dobrem wspólnym Rzeczypospolitej. Trzeba jasno powiedzieć, że kryzys polityczny I Rzeczypospolitej był przejawem kryzysu moralności chrześcijańskiej w życiu publicznym. Ze strony Kościoła katolickiego były działania zmierzające do zapobieżenia upadkowi Państwa. Szczególnym tego wyrazem były *Kazania Sejmowe* ks. Piotra Skargi (1536-1612), w których jasno wskazywał, że „moralność narodowa jest warunkiem szczęścia i potęgi państwa” oraz ostrzegał przed „złą wolnością szlachty”, prowadzącą do anarchii. Wezwania Skargi i starania wielu polityków – duchownych i świeckich – do naprawy Rzeczypospolitej okazały się nieskuteczne. Widocznie chrześcijańskie zasady życia publicznego nie zakorzeniły się jeszcze dość głęboko w świadomości elity politycznej Polski. Odrodzenie moralne nastąpiło znacznie później.

2. Okres rozbiorów Polski

Tragiczny w dziejach Polski był okres „rozbiorów Polski” (1795-1918). Państwo polskie przestało bowiem istnieć, zaś naród polski znalazł się w granicach trzech sąsiednich państw o ustroju absolutnym: prawosławnej Rosji, protestanckich Prus i katolickiej Austrii. Rosja prowadziła politykę rusyfikacji ludności polskiej i narzucała jej wyznanie prawosławne. Prusy prowadziły germanizację i dyskryminację Kościoła katolickiego. Austria nie prowadziła walki z Kościołem katolickim, lecz ograniczała jego niezależność. W tym okresie Kościół katolicki stał się istotnym czynnikiem łączącym społeczeństwo polskie w jeden naród w oparciu o wartości chrześcijańskie i wspomagał go w dążeniach do odzyskania niepodległości. W ten sposób umacniała się więź między Kościołem i Narodem na bazie wartości chrześcijańskich.

3. Okres II-ej Rzeczypospolitej (1918-1945)

Polska po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. była państwem pluralistycznym pod względem narodowościowym i wyznaniowym. W debacie parlamentarnej nad ustaleniem zasad stosunku państwa do religii, a do Kościoła katolickiego w szczególności, toczyła się ostra polemika. Partie lewicowe, a zwłaszcza Polska Partia Socjalistyczna, domagały się świeckości państwa i wpisania do Konstytucji zasady „rozdzielenia Kościoła od państwa”. Natomiast partie prawicowe, a zwłaszcza Narodowa Demokracja, postulowały państwo wyznaniowe i nadanie Kościołowi katolickiemu charakteru oficjalnego. Ostatecznie do Konstytucji Marcowej z 1921 r.³ wpisano formuły kompromisowe, obejmujące gwarancje wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i instytucjonalnym. Zagwarantowano w niej: 1) wolność religijną w wymiarze indywidualnym (wolność sumienia i religii), obejmującą swobodę zmiany wyznania, oraz równość obywateli bez względu na wyznanie (art. 110-112); 2) równouprawnienie oraz podmiotowość prawną uznanych związków wyznaniowych. Jednocześnie w Konstytucji tej zadeklarowano, iż Kościół katolicki zajmuje „pierwsze miejsce wśród równouprawnionych wyznań” (art. 114). To oznaczało, że Kościołowi kato-

³ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 44, poz. 267.

lickiemu należało się pierwszeństwo honorowe za zasługi we wspomaganium Narodu w walce o niepodległość w okresie rozbiorów. Niektórzy politycy usiłowali interpretować to „pierwszeństwo” jako uznanie wyznaniowego (katolickiego) charakteru państwa. Gdyby nawet przyjąć trafność takiej wykładni, to była to wyznaniowość otwarta. Wszystkie związki wyznaniowe, które miały „uznanie” ustawowe, korzystały bowiem z takich samych uprawnień, jak Kościół katolicki, np. z prawa do nauczania religii w szkołach publicznych. Sytuacja prawa Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej została uregulowana w formie Konkordatu z 1925 r.⁴, a innych większych związków wyznaniowych w formie ustaw. Trzeba zauważyć, że były także takie związki wyznaniowe mniejszościowe, które czuły się dyskryminowane z powodu braku takiego uznania.

4. Okres Polski Ludowej (1945-1989)

Po II wojnie światowej – w następstwie podziału Europy na mocy układu zawartego przez przywódców mocarstw zachodnich ze Stalinem w Jałcie – Polska została włączona do bloku państw komunistycznych. W ten sposób zainicjowany został proces integracji Polski ze Związkiem Radzieckim realizowanej w oparciu o założenia ideologii materialistycznej w wersji marksistowsko-leninowskiej. Politycy komunistyczni dążyli do narzucenia całemu społeczeństwu ideologii ateistycznej, jakoby jedynie prawdziwej. Była to polityka laicyzacji sterowanej, zmierzającej do wykorzenia wartości chrześcijańskich na drodze ustawowej i pozaustawowej. Przejawem tego było upaństwowienie większości nieruchomości kościelnych, upaństwowienie szkół i szpitali kościelnych, usunięcie nauczania religii ze szkół publicznych, pozbawienie Kościoła dostępu do środków społecznego przekazu.

Konstytucja PRL z 1952 r.⁵ gwarantowała zasadę „rozdzielenia Kościoła od państwa”, utożsamianą ze świeckością państwa, oraz prawo do „wolności sumienia i wyznania” (art. 82), jako prawo obywatelskie.

⁴ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz. U. Nr 72, poz. 501.

⁵ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36.

W rzeczywistości była to separacja wroga. Pod jej szyldem prowadzono walkę z Kościołem, ateści byli uprzywilejowani, zaś obywatele wierzący i otwarcie praktykujący – dyskryminowani. Hierarchia Kościoła katolickiego stanowisko wobec polityki władzy komunistycznej określiła w oparciu o dwie zasady: obrony praw należnych człowiekowi, praw rodziny i praw narodu; oraz gotowości do dialogu.

Pierwszą zasadą była obrona wartości chrześcijańskich zarówno teologicznych, jak i uniwersalnych wartości etycznych. Kościół katolicki w pewnej mierze zastępował narodowi brak suwerenności państwowej. Dzięki temu nastąpiło wzmocnienie więzi między Kościołem i Narodem. Istotne znaczenie w tym przedmiocie miała postawa prymasa Stefana kard. Wyszyńskiego oraz kard. Karola Wojtyły, zwłaszcza po wyborze na urząd Biskupa Rzymu. Nie ulega wątpliwości, że apele Jana Pawła II o odwagę w wyznawaniu wiary w Chrystusa i w obronie praw człowieka i prawa narodu do samostanowienia, przyczyniły się do rozpadu reżimu komunistycznego.

Drugą zasadą była gotowość Kościoła do dialogu i porozumienia z państwem dla dobra wspólnego osoby ludzkiej. Gdy po zerwaniu Konkordatu w 1945 r. w systemie prawa polskiego zaistniała luka, prymas Wyszyński zdecydował się na zawarcie z władzą państwową „porozumienia” w celu zapewnienia Kościołowi gwarancji możliwości pełnienia swojej misji. Były dwa kolejne „porozumienia” między przedstawicielami Rządu i Episkopatu Polski (w 1952 i 1956 r.). Niestety, władze komunistyczne nie przestrzegały ich. Co więcej, prymas Wyszyński był internowany pod fałszywym zarzutem niedotrzymania porozumienia z 1950 r. Dopiero w latach 70-tych nawiązany został dialog między rządem Polski Ludowej i Stolicą Apostolską w celu zawarcia konwencji międzynarodowej. Dialog ten nie mógł doprowadzić do zawarcia konwencji. Władze komunistyczne domagały się bowiem, aby Stolica Apostolska wyraziła uznanie dla obowiązującego porządku konstytucyjnego, opartego na założeniach totalitaryzmu i zależności Polski od Związku Radzieckiego.

5. Okres III-ej Rzeczypospolitej

Piąty okres został zainicjowany w 1989 r. podpisaniem „porozumienia przy okrągłym stole” między władzą komunistyczną i przedsta-

wicielami opozycji. Na etapie transformacji – wiodących od totalitaryzmu do demokracji liberalnej – nastąpiły istotne zmiany także w relacjach między Państwem a Kościołem. Zmianom tym towarzyszy publiczna debata, w trakcie której toczą się spory ideologiczne i polityczne. Zwolennicy orientacji skrajnie liberalnej i socjaldemokratycznej dążą do eliminacji wartości chrześcijańskich z życia publicznego. Zaś pozostali zajmują wobec nich krytyczne stanowisko. Stosunkowo najtrudniejsza walka na argumenty, w której dane mi było uczestniczyć w charakterze przedstawiciela Episkopatu Polski, toczyła się w latach 1993-1998 wokół wniosku w sprawie ratyfikacji Konkordatu podpisanego w 1993 r. i projektu Konstytucji dla III Rzeczypospolitej. W wyniku uchwalenia Konstytucji i ratyfikacji Konkordatu w stosunkach między państwem i Kościołem w Polsce zaistniała formalna stabilizacja. Jednakże nie oznacza to pełnego bezpieczeństwa w zakresie respektowaniu wartości chrześcijańskich w różnych dziedzinach w życiu publicznym.

Z punktu widzenia formalnego, kluczowe znaczenie mają następujące zasady konstytucyjne: 1) zasada demokratycznego państwa prawa, respektującego podstawowe wartości ludzkie i chrześcijańskie dziedzictwo narodu; 2) zasada poszanowania wolności sumienia i religii w życiu prywatnym i publicznym; 3) zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych; 4) zasada bezstronności organów władzy publicznej wobec przekonań religijnych, filozoficznych i światopoglądowych z zapewnieniem swobody ich uzewnętrzniania w życiu publicznym; 5) zasada współdziałania między państwem i Kościołem dla dobra człowieka i dobra wspólnego; 6) zasada regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi w formie dwustronnych porozumień, w tym z Kościołem katolickim w formie międzynarodowej umowy ze Stolicą Apostolską, a z innymi związkami wyznaniowymi w formie ustawy uchwalonej na podstawie porozumienia między rządem i ich przedstawicielami.

Na podstawie powyższych zasad współczesna Polska jest demokratycznym państwem świeckim w wersji separacji przyjaznej. Zapewnia bowiem każdemu gwarancje wolności religijnej w życiu publicznym na zasadzie równości oraz partnerskie współdziałanie państwa z Kościołem dla dobra człowieka i dobra wspólnego. Jednakże w procesie integracji Polski z Unią Europejską pojawiały nowe problemy. Zarzewiem

nieporozumień jest wieloznaczne założenie, że Unia jest strukturą świecką, neutralną wobec przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych. Politycy neoliberalni interpretują to założenie, jako relatywizowanie wartości etycznych, w szczególności wartości chrześcijańskich, w życiu publicznym. Takie pojmowanie neutralności miało oznaczać ignorowanie przez Unię Europejską różnic w krajowych systemach relacji państwo-Kościół, a w konsekwencji zakwestionowanie instytucjonalnego wymiaru religii.

Kościół katolicki wykazuje zainteresowanie procesem integracji państw europejskich, zwłaszcza integracji narodów Europy zachodniej z narodami Europy wschodniej. Większość obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej stanowią bowiem katolicy. Z tej racji Stolica Apostolska w okresie pontyfikatu Jana Pawła II wystąpiła z inicjatywą wpisania do traktatów unijnych zasad określających relacje między Unią a Kościołem i innymi wspólnotami religijnymi oraz uznania faktu, że chrześcijaństwo stanowi istotny element dziedzictwa kulturowego narodów europejskich. W wyniku długich sporów, jakie toczyły się podczas debaty nad projektem Konstytucji dla Unii Europejskiej, powyższe postulaty uwzględniono tylko częściowo. Wyrazem tego są „klauzule o kościołach” wpisane do Traktatu Lizbońskiego (art. 17), na mocy których Unia szanuje status kościołów i innych wspólnot religijnych oraz organizacji bezwyznaniowych, zagwarantowany w ustawodawstwie krajowym państw. Na tej podstawie państwa członkowskie Unii, które mają status państwa radykalnie świeckiego (np. Francja), mogą go zachować, ale nie mogą narzucać go innym za pośrednictwem organów Unii Europejskiej. Natomiast państwa umiarkowanie świeckie i państwa wyznaniowe mogą takimi pozostać. Oznacza to, że Unia Europejska nie może naruszać zasad relacji między państwem a Kościołem, określonych w Konstytucji RP, w Konkordacie i innych aktach normatywnych. Natomiast odrzucony został postulat uznania prawdy historycznej, że wartości chrześcijańskie stanowią element dziedzictwa duchowego narodów europejskich. Organy Unii Europejskiej usiłują więc narzucać państwom członkowskim takie regulacje prawne, które są sprzeczne z poszanowaniem uniwersalnych wartości etycznych, mających uzasadnienie w postulowanej zasadzie respektowania wartości chrześcijańskich w życiu publicznym. Dotyczy to poszanowania takich wartości etycznych, jak: prawo do życia każdej istoty ludzkiej od

poczęcia do naturalnej śmierci, małżeństwa jako związku między osobami tej samej płci, zapłodnienia *in vitro*. W tym kontekście przestrzeganie zasad relacji państwo–Kościół, wpisanych do Konstytucji RP, a w szczególności zasada współdziałania między państwem a Kościołem dla dobra człowieka i dobra wspólnego, napotyka na trudności wynikające z rozbieżności aksjologicznych. Ostatecznie poszanowanie wartości chrześcijańskich, zakodowanych w tysiącletniej kulturze polskiej, zależy od aktywności politycznej obywateli w uzewnętrznianiu swych przekonań w życiu publicznym.

Reasumując powyższe rozważanie należy stwierdzić, że respektowanie wartości chrześcijańskich w 1050-letnich dziejach, jakie upłynęły od Chrztu Mieszka I, przechodziło wielkie próby dziejów. W znacznej mierze miały na nie wpływ różnorodne ideologie. Współczesna Polska – w świetle zasad wpisanych do Konstytucji z 1997 r. – jest demokratycznym państwem świeckim, respektującym chrześcijańskie dziedzictwo Narodu. Polski model relacji między państwem a Kościołem nosi cechy oryginalności. Istotnie różni się od separacji wrogiej w wersji francuskiej i sowieckiej. Natomiast jest podobny do separacji przyjaznej w wersji niemieckiej i włoskiej.

W realizacji modelu respektowania tych wartości w procesie integracji Polski z Unią Europejską pewne przeszkody stawiają zwolennicy ideologii neoliberalnej. Kościół katolicki ze swej strony, za pośrednictwem Episkopatu, jak też wiernych duchownych i świeckich, jako współobywateli, może nie tylko przeciw tym przeszkodom protestować, ale również stawiać własne postulaty i realizować je w życiu publicznym.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

IOANNES PAULUS PP. II, Litterae encyclicae Centesimus annus saeculo ipso Encyclicis ab editis litteris «Rerum novarum» transacto (1.05.1991), AAS 83 (1991), s. 793-867; tekst polski: Kościelne prawo publiczne.

Wybór źródeł, red. i oprac. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka [i in.], Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 318-374.

IOANNES PAULUS PP. II, Litterae encyclicae de vitae humanae inviolabili bono Evangelium vitae (25.03.1995), AAS 87 (1995), s. 401-522; tekst polski: Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996, s. 839-987.

IOANNES PAULUS PP. II, Litterae encyclicae Redemptor hominis (4.03.1979), AAS 71 (1979), s. 257-324; tekst polski: Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996, s. 5-76.

Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz. U. Nr 72, poz. 501.

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36.

Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. nr 44, poz. 267.

Literatura

BANASZAK BOGUSŁAW, Prawo konstytucyjne, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999.

BARBERINI GIOVANNI, Stato socialista e Chiesa cattolica in Polonia. Storia – politica – diritto, C.S.E.O., Bologna 1983.

BARDACH JULIUSZ, Le recontre des Eglises catholique et orthodoxe sur le territoires orientaux du Royaume de Pologne et de Lituanie aux XIV-XVI siècles, w: The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium in the Vatican, Le Monnier, Florange 1982, s. 817-826.

BARTEL WOJCIECH M., The State and Christian Religions in Poland from the 16th to the 20th Centuries, w: The Common Christian Roots of the European Nations. An International Colloquium in the Vatican, Le Monnier, Florange 1982, s. 827-842.

BARTNIK CZESŁAW, Chrześcijańska nauka o narodzie według prymasa Stefana Wyszyńskiego, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1982.

BORECKI PAWEŁ, Państwo laickie w świetle dorobku współczesnego konstytucjonalizmu, *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 8 (2016), s. 27-46.

BUTTIGLIONE ROCCO, Chrześcijanizm a demokracja, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego KUL, Lublin 1993.

- DYDUCH JAN (red.), Rola i znaczenie Konkordatu 1993 r., Oficyna Wydawnicza Papieskiej Akademii Teologicznej Czuwajmy Kraków 1994.
- GOWIN JAROSŁAW, Kościół po komunizmie, Znak, Fundacja im. Stefana Bato-rego, Kraków 1995.
- GÓRALSKI WOJCIECH, Adamczewski Witold, Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r., Płockie Wydawnictwo Diecezjalne, Płock 1994.
- GÓRALSKI WOJCIECH, Konkordat polski 1993. Od podpisania do ratyfikacji, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998.
- GRZESZCZAK MONIKA, Pojęcie demokracji i jego profilowanie w polskim i niemieckim dyskursie publicznym (1989-2009), Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015.
- HALECKI OSKAR, Historia Polski, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1992.
- JACHYMEK JAN (red.), Religia i Kościół rzymsko-katolicki w polskiej myśli politycznej 1919-1993, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1995.
- KŁOCZOWSKI JERZY (red.), Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966-1979, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1992.
- KONOPCZYŃSKI WŁADYSŁAW, Dzieje Polski Nowożytnej, Kraków 2014.
- KRUKOWSKI JÓZEF, Konkordat polski. Znaczenie i realizacja, Verba, Lublin 1999.
- KRUKOWSKI JÓZEF, Konstytucyjne zasady relacji państwo-Kościół (związki wyznaniowe), w: Ustrój polityczny i gospodarczy współczesnej Polski, red. W. Skrzydło, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1996, s. 46-54.
- KRUKOWSKI JÓZEF, Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013.
- KRUKOWSKI JÓZEF, L'attitude du Cardinal Stefan Wyszyński face aux rapports entre l'Eglise et l'Etat en Pologne, w: Raccolta di scritti in onore di Pio Fedele, red. G. Barberini, Santa Maria degli Angeli, Assisi: Porziuncola, Perugia 1984, s. 913-930.
- KRUKOWSKI JÓZEF, Podstawy współdziałania Kościoła i państwa w nauczaniu Stefana kard. Wyszyńskiego, *Zeszyty Naukowe KUL* 30 (1982), nr 1, s. 53-66.
- KRUKOWSKI JÓZEF, Prawo Unii Europejskiej a wartości chrześcijańskie, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2012.

- KRUKOWSKI JÓZEF, Sitarz Mirosław, Stawniak Henryk (red), *Katolickie zasady relacji państwo-Kościół a prawo polskie*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2015.
- KRUKOWSKI JÓZEF, The basis of Church-State cooperation according to the teaching of Stefan Cardinal Wyszyński, *The Review of Comparative Law* 1 (1988), s. 24-43.
- MARIAŃSKI JANUSZ, *Kościół a współczesne problemy społeczno-moralne. Kwestie wybrane*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1992.
- MAZUREK FRANCISZEK, *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1991.
- MISZTAŁ HENRYK, *Polskie prawo wyznaniowe, t. I: Zagadnienia wstępne, rys historyczny*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1997.
- MISZTAŁ HENRYK, *Wolność religijna i jej gwarancje prawne*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Miształ, Wydawnictwo Diecezjalne, Sandomierz 1999, s. 17-64.
- MOJAK RYSZARD, *Konstytucyjne zasady ustroju*, w: *Polskie prawo konstytucyjne. Stan prawny na dzień 1 września 1997*, „Morpol”, Lublin 1997, s. 130-132.
- NOWAK ANDRZEJ, *Dzieje Polski, t. I: Sąd nasz ród (do 1202)*, Biały Kruk, Kraków 2014; *t. II: 1202-1340: od rozbicia do nowej Polski*, Biały Kruk, Kraków 2015.
- OGONOWSKI ZBIGNIEW, *Filozofia polityczna w Polsce XVII wieku i tradycje demokracji europejskiej*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1999.
- PIETRZAK MICHAŁ, *Prawo wyznaniowe*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1999.
- RAINA PETER (oprac.), *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989, t. II: lata 1960-74*, Wydawnictwo W drodze, Poznań 1995.
- RAINA PETER, *Kardynał Wyszyński, t. I-III*, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn 1979-1988.
- RATZINGER JOSEPH, *Europa. Jej podwaliny i jutro*, „Jedność”, Kielce 2005.
- STELMACHOWSKI ANDRZEJ, *Kościół katolicki w Polsce wobec wyzwań liberalizmu*, *Roczniki Nauk Prawnych* 7 (1997), s. 5-21.
- URUSZCZAK WACŁAW (wpraw. i oprac.), *Prawo wyznaniowe*, Wydawnictwo Centrum Prawne, Kraków 1997.

- URUSZCZAK WACŁAW, Konkordat z 1993 ważnym etapem w stosunkach Polski ze Stolicą Apostolską, w: Konkordat 1993. Dar i zadanie dla Kościoła i Polski, Wydawnictwo św. Stanisława Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 1998, s. 95-109.
- URUSZCZAK WACŁAW, ZARZYCKI ZARZYCKI (oprac.), Prawo wyznaniowe. Zbiór przepisów, Zakamycze, Kraków 2003.
- WINCZOREK PIOTR, Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Liber, Warszawa 2000.
- WOJTYCZEK KRZYSZTOF, Pojęcie praw człowieka, w: Prawo Konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej, red. P. Sarnecki, wyd. 3, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999.
- ZIELIŃSKI ZYGMUNT, WILK STANISŁAW (red.), Kościół w II Rzeczypospolitej, Wydawnictwo TN KUL, Lublin 1980.

**Respektowanie wartości chrześcijańskich w Polsce
w procesie integracji europejskiej.
Refleksje na kanwie jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski**

Streszczenie

Przedmiotem rozważań jest wyjaśnienie zagadnień dotyczących respektowania wartości chrześcijańskich w Polsce w procesie transformacji ustrojowych wiodących od totalitaryzmu komunistycznego do demokracji liberalnej oraz integracji Polski z Unią Europejską. Rozważanie to obejmuje dwie części. W pierwszej części jest wyjaśnienie pojęcia wartości chrześcijańskich, którymi kierują się chrześcijanie; należy w nim wyróżnić dwa podzbiory: 1) zbiór wartości specyficznie chrześcijańskich, który obejmuje wartości teologiczne – prawdy wiary i zasady postępowania zawarte w Objawieniu chrześcijańskim; 2) uniwersalne zasady etyczne, będące podstawą porządku społecznego w państwie demokratycznym, mające genezę w wartościach chrześcijańskich i rozumnej naturze ludzkiej. W drugiej części jest scharakteryzowany problem respektowania wartości chrześcijańskich w życiu publicznym Narodu polskiego w pięciu kolejnych okresach jego dziejów: od Chrztu Mieszka I (966 r.) do III Rzeczypospolitej. Na podstawie zasad zawartych w Konstytucji z 1997 r. Autor wykazuje, że współczesne Państwo polskie jest państwem świeckim, które respektuje chrześcijańskie dziedzictwo Narodu. Natomiast Unia Europejska narzu-

ca mu takie regulacje, które zmierzają do eliminacji wartości chrześcijańskich z życia publicznego.

Słowa kluczowe: demokracja, humanizm chrześcijański, państwo, Kościół, prawo, godność ludzka

**The Respect of Christian Values in Poland
in the Process of European Integration.
The Reflections at the Groundwork of Jubilee of Christening
of Poland**

Summary

The aim of the considerations is to explain the issues related to the respect of Christian values in Poland in the process of political transformation leading from the communist totalitarianism to the liberal democracy and Polish integration with the European Union. The considerations include two parts. The first part explains the concept of Christian values that guide the Christians; it should be divided into two subsets: 1) the specifically Christian values, which include theological values – the truths of faith and the rules of conduct contained in Christian revelation; 2) the universal ethical principles which are the base of the social order in a democratic state, having origins in Christian values and rational human nature. The second part is characterizes the problem of the respect of Christian values in public life of the Polish Nation in five periods of its history: from the Baptism of Mieszko I (966) to the Third Republic. On the basis of the principles in the Constitution of 1997, the author shows that the modern Polish state is a secular state that respects the Christian heritage of the Nation. On the other hand, the European Union imposes rules which aim is to eliminate Christian values from public life.

Key words: democracy, Christian humanism, state, Church, law, human dignity

Information about Author: REV. JÓZEF KRUKOWSKI, J.C.D., Professor – President of the Legal Commission of the Lublin Branch of the Polish Academy of Sciences, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: jkruk@kul.pl